

14. Het midden van de 16de eeuw

De parochie Heis werd in 1523 onverwacht tot een kampeerplaats voor een regiment Spaanse troepen omgevormd. De bedoelde afdeling kreeg omstreeks 15 januari het bevel om van Arien aan de Leie, langs de Vlaamse kust, in de richting van Zeeland te marsjeren. De Heer van Izegem werd aangesteld om 600-700 'Spaengnaerden te convoyerne'. Het regiment bereikte, onder de leiding van kapitein Courout, op 29 januari Oostende, en op vrijdag 30 januari Heis. Ondertussen had het Vrije in allerhaast te Sluis 4 'huen'¹⁴⁶ en 6 veerboten gehuurd. Deze tien vaartuigen lagen op de genoemde dag te Heis gereed om de Spanjaarden aan boord te nemen. Maar de troepen weigerden in te schepen.

Mathys Loonis, Michiel Ghysebrecht, de weduwe Jan Pauwels en Michiel Vinc, die „met hueren scepen vander Sluus te Heys voeren, omme de Spaengnaerden inne te nemene, die niet embarquieren en wilden, ende by dien weder keeren moesten”, alsook de zes veerlieden waren „theys om niet” gekomen. Om te beletten dat de Spaanse soldaten aan het plunderen sloegen, leverde het Vrije op 31 januari voorraden te Heis, nl. enkele tonnen wijn en een hoeveelheid „haringhen onder nat ende drooghe”. Het schepenkollege zond een bakker uit Sluis met 100 witte broden „ter sustentacie vanden capitainen vanden voornoemden Spaengnaerts”.

De Spaanse soldaten die te Heis lagen, kregen einde februari het bevel om naar Zeeland te vertrekken. Het Vrije zond op 28 februari een paar vaten wijn naar Heis „omme te festoyerene mynen heere van Yseghem ende den capiteynen thueren vertreckene”. Na het afscheidsfeest begon de overscheping, die helemaal door het Vrije bekostigd werd. Steven

Dierycx kreeg de leiding. Hij zette de Heer van Izegem, de kapiteinen, hun gevolg en hun paarden over.

M. Loonis, M. Ghysebrecht, de weduwe J. Pauwels, M. Vinc en Jakob Musaert ontvingen elk 10 pd. 16 sch. par. „over de huere van eender hue, omme daermede de voorseide Spaengnaerden in Zeelandt te voeren”. De ontvanger van het Vrije betaalde aan zes andere Sluizenaren „de huere van zes veerboots, by hemlieden ghebrocht vander Sluus te Heys, omme de voorseide Spaengnaerden vanden vloemarcke¹⁴⁷ in te nemene, ende ande huen te voeren”¹⁴⁸.

Toen de oorlog tussen Keizer Karel en Frans I herbegon, vormde Heis een belangrijk steunpunt. Het Vrije beval daar op 30 november 1535 „dat men waken zoude up de dunen van der zee”. In 1536 nam Jakob Duvel, hoofdman van Heis, de leiding over zijn kustsector. Hij werd door het Vrije vergoed „van drie sticken engiens (= artillerie) van Brugghe te Heys te doen bringhene, ende van stroo daermen up de dunen mede gheviert heeft, ende van waekene eermen de waeke eerstwaerf omme stelde, ende daer naer van vier mannen die de wake ghehouden hebben, elc achtien nachten”¹⁴⁹.

Langs een omweg vernemen we toch een paar van de reglementen, die de Heistse vissers in hun bedrijf moesten onderhouden: „Lenaert Valewaert calaignié a cause que, soy meistand de la poisonnerie de la mer en la paroisse de Heys, il a une fois entre les autres, quil a esté peschié, emmené tel poison quil avoit prins a la vente en aultre lieu que au lieu dudit Heys”. Dit betekent: L. Valewaert die te Heis woonde en daar van de zeevisserij leefde, werd (in 1538) aangeklaagd en beboet, omdat hij bij de vis die hij gevangen had, andere vis mengde die hij op een andere plaats dan te Heis gekocht

had¹⁵⁰.

De Heistenaren maakten zoveel mogelijk gebruik van de Heistse Watergang om hun vis en andere produkten naar Brugge te voeren. Het kerkbestuur heeft, waarschijnlijk ca. 1540, de waterweg dichter bij het Noorddorp gebracht. Het zuideinde van de Kerklandweg vormde een lange, smalle strook grond. Het kerkbestuur liet de scheidingsgracht op de westzijde breder uitgraven. Zo ontstond een kanaaltje met een lengte van 150 m. Het bedoelde perceeltje, „mitsgaders t ghedelf vander nieuwer vaert daerin dat licht, toebehoorende de kercke van Heyst”, werd op 24 januari 1541 gemeten in het bijzijn van de kerkmeesters Klaas en Pieter Gillis, en 108 R groot bevonden¹⁵¹. Het nieuwe binnenhaventje werd de Vaart van Heis of het Sas van Heis genoemd.

We ontmoeten nog een paar Heistse vissers. SBR 1542-43, f° 93ro, vermeldt „Cornelis Hugheman, pylote van Heys”, en „Daneel Zoetaert, pylote van Heys”, die elk een schip van 200 vaten het Zwin binnenloodsten. De bedoelde twee vaartuigen maakten deel van een konvooi van 16 handelsschepen. De baljuw van Brugge beboette in 1545 „Coryn Hugheman, marinier a Heys, a cause que le poison, quil avoit prins, il avoit vendu en aultre lieu que audit Heys”¹⁵². Een Heistse visser moest dus, evenals een Wenduinse visser, zijn visvangst in zijn woonplaats verkopen¹⁵³.

In maart 1547 ordonneerde de Keizer de kustwacht, omdat de dreiging van de Schotse piraten aanhield. Kornelis Konstantie, hoofdman van Heist, liet van 15 juli tot 26 augustus twee mannen wacht houden. Deze kregen 12 sch. par. per nacht, en gebruikten stro „omme t vier te makene”¹⁵⁴. Vanaf 1548 stonden opnieuw wachtposten „by Breskinssandt, Wulpen, Cadsant ende te Heyst”. Het Vrije betaalde het seingerief, nl. stro om 's nachts vuursignalen

te ontsteken, masten en zeilen om bij dag teken te geven¹⁵⁵.

In hst. 2 par. 16, ontmoeten we twee belangrijke feiten aangaande het Heistse vissersbedrijf: 1. in juni 1548 het eerste en enige geschreven bewijs dat er te Heist visserswaarden werkten; toch zal niemand eraan twijfelen dat het waardschap, evenals te Wenduine, te Heist al een eeuw vroeger bestond; 2. in juli 1548 namen 126 schippers en ca. 30 scheepsjongens aan het haringseizoen deel; Heist bezat toen zeker negen grote haringbuizen; daarnaast zullen de Heistenaren wel kleine boten voor de kustvisserij gebruikt hebben.

Van het Noorddorp uit lag een weg over de Graafjansdijk heen naar het strand. De Heistse vissers haalden daarlangs hun visvangst met kar en paard van de zeeoever weg. Maar ca. 1540 begon het zand, ter hoogte van de dorpskom, de zeedijk en de opril te bedekken. Dit alles betekende een ernstige belemmering voor de visaanvoer, en bijgevolg voor de vishandel. Het kan niet anders of de Heistse vis werd vooral door Brugse handelaars opgekocht aangezien, niet alleen het Vrije, maar ook het Brugse stadsbestuur de bewuste weg hielpen herstellen.

Ziehier vooreerst de bijdrage van het Vrije: 100 pd. par. „betaelt meestre Clays Gillis, presbytre cappellaen, Andries Hugheman, Aernout Deysters, Daneel Zoetaert, over de cappelle van onser vrouwe te Heyst, Jan f. Michiels Weyts sluusmeestre, ende Christiaen Willaert, berydere vander zelve prochie, in voorderinghe ende te hulpe van eenen zeere quaden heerewech ende strate, de welcke loopt vander voorseider prochie van Heyst naer de dunen tot in zee, die zy hebben doen maken by consente van mynen heeren vanden college”¹⁵⁶.

De ontvanger van Brugge noteerde een toelage van 4 pd. gr. aan „de stierlieden, visschers

ende ghemeene parochiaenen van Heyst, up huerliedder supplicatie toegheleyt ende ghesconcken ten up ziene ende secourse vanden grooten costen, by hemlieden ghedoocht ende ghesupporteert int maken van eenen grooten nieuwen scoonen breeden wech, omme daer duere acces ende reces thebbene t zee waert, ende rydene met wagheneen ende peerden, hemlieden nootzakelic wesende totte visscherie omme die te continuerene, twelcke hemlieden andersins belet was metten overvlieghene vanden zande, zo datmen aldaer qualic te voet passeren conste"¹⁵⁷. We wijzen hier ook op het volgende: verscheidene Heistse stuurlieden waren bedigde Zwinloodsen, en steunden zodoende de overzeese handel van Brugge.

De aangehaalde twee teksten omschrijven niet nader de 'heerewech' waarlangs de Heistenaren in de 16de eeuw naar het strand reden. Onder de straten die naar de zeedijk toe liepen, waren er twee die de kwalifikatie 'heerweg' droegen: de Pompestraat en de Kerkstraat. Om twee redenen menen we dat de eerstgenoemde niet bedoeld wordt: 1. de Pompestraat mondde langs de noordzijde van het Oostdorp op de zeedijk uit, d.w.z. op enige afstand van het eigenlijke dorpscentrum en van de Vierbote; 2. het zuideinde van de genoemde straat lag ten oosten van het binnenhaventje van Heist. Daartegenover kon men langs de Kerkstraat naar de Hoge Brug rijden en daar de lading op de schuiten overladen.

We staan nog even stil bij de namen die in de tekst van het Vrije voorkomen. Het mag ons vooreerst niet verwonderen dat een sluismeester vernoemd wordt, aangezien het onderhoud van de bedoelde heerweg feitelijk bij de watering Eiesluis berustte. J. Weyts was bijna zeker een vooraanstaande boer van Heist. Verder valt het op dat de toelage vooral bestemd was voor de O.-L.-V.-kapelanie. Deze

gilde beschermde vooral de vissersnering. A. Hugheman, A. Deysters en D. Zoetaert waren ongetwijfeld stuurlieden. Terloops vernemen we ook wie in 1548 onderpastoor te Heist was¹⁵⁸.

In hst. 2, par 17, weiden we breder uit over de onrust die vanaf 1563 alom in Vlaanderen heerste, over de Beeldenstorm van 1566, over de Watergeuzen die vanaf 1570 de Vlaamse vissers aanvielen. Opnieuw vormde Heist een steunpunt voor de kustwacht. Daar werd in het begin van 1571 een compagnie Spanjaarden gelegerd. In april 1572 begonnen de Watergeuzen van Vlissinge aanstalten te maken om op de Vlaamse kust te landen. Het Landsbestuur versterkte de kustwake.

Ook te Heist simpatizeerden sommige inwoners met de 'nieuwe religie'. Op 27 mei reden schepenen van het Vrije naar de genoemde parochie omdat de pastoor klaagde over het gedrag „van zommighe prochianen"¹⁵⁹. Omstreeks 12 juni hielpen enkele Heistse vissers de vloot van hertog Medina Celi het Zwin binnenloodsen¹⁶⁰. Maar op 20 juni zond het Vrije schepenen naar Heist om te vragen waarom „de piloten ofte stierlieden van Heyst niet en wilden in t Zwyn vander Sluus beleeden zeker twee schepen die voor Heyst laghen"¹⁶¹.

We nemen aan dat de Watergeuzen, bij hun inval van 20 september, tenminste de kerk van Heist geplunderd hebben. De invallers werden teruggeslagen. Daarop beval het Vrije een „sterke wake" te Sluis, Knokke en Heist. De rebellen bleven immers vóór de kust kruisen. Op 13 oktober reden schepenen naar Heist „omme toezicht te nemen op de wake"¹⁶².

Ook in 1573 en 1574 staken gedurig groepjes rebellen naar Vlaanderen over¹⁶³. Dat men de plaatselijke bevolking niet kon betrouwen blijkt, o.a. uit het volgende: op 3 mei 1575 ging een schepen van het Vrije met de hoofd-

man van Heist praten over „zeker persoon, befaemt van te vertrecken uten voorseiden dorpe naer Vlissinghe ende Zeeland, ende alzo te tracterene mette rebellen”¹⁶⁴.

Einde augustus trachtten de Watergeuzen de sektor Knokke-Heist te veroveren. Bij die aanval, wel bepaald op 30 augustus werd „de prochie van Heyst by de rebellen van Vlissinghe berooft ende verbrandt”. De aanval werd afgeslagen. Daarna vroegen de hoofdmannen van het Noord-Vrije meer afweermiddelen¹⁶⁵. Het Vrije stelde als „waeckmeester te Heyst, Jan de Honarderye, weert inden Hovene upde Braemberch”¹⁶⁶, en bouwde nieuwe waakhuisen op de duinen te Heist¹⁶⁷.

15. De parochie Heist omstreeks 1580

Nadat de ommeloper van Eiesluis in 1501 hernieuwd was, verliepen er vele jaren. In die tijdspanne gingen, wegens allerlei oorzaken, honderden percelen naar een jongere generatie eigenaars over. Het landboek werd niet vernieuwd. De ontvanger noteerde de naam van de nieuwe eigenaar in zijn ontvangboek, ofwel schreef die in de ommeloper boven de naam van de vorige eigenaar. Er waren wel veel percelen die aan de ontvanger geen moeilijkheden bezorgden, nl. de eigendommen van religieuze instellingen. Maar middelerwijl vorderde de 16de eeuw zover, dat alle bezittingen van privaatspersonen reeds naar nog een volgende generatie overgingen. De ontvanger maakte zich er meestal van af door weerom de naam van de nieuwe eigenaar in te voegen.

Ondertussen waren sommige percelen verkaveld, en andere samengevoegd, en hadden zich nog andere wijzigingen voorgedaan. Ook die zaken werden niet alle heel precies bijgehouden. De ommeloper van 1501 was ca. 1570 een zeer ontoereikend dokument gewor-

den. De watering Eiesluis begreep dat haar administratie in het honderd zou lopen, indien haar landboek niet grondig vernieuwd werd. Dit werk moest wegens de aktie van de Watergeuzen uitgesteld worden. Deze dreiging luwde in de winter 1575-76.

De sluismeesters van Eiesluis besloten, op de vergadering van Pasen 1576, de vernieuwing van hun ommeloper uit te besteden. De bekende landmeter Florens van Marissien nam de taak op zich¹⁶⁸. Deze herwerkte het vroegere landboek helemaal. Bij de omschrijving van de percelen laste hij, naast de naam van de toenmalige eigenaar, de volgende nuttige gegevens in: de naam van twee of soms drie voorgaande eigenaars; de aard en de precieze grenzen van het perceel; bij elke woning noteerde hij de naam van de bewoner.

In de ommeloper van F. van Marissien bekijken we eerst de drie sekties waarin het Noorddorp, d.i. de dorpskom van het eigenlijk Heist, beschreven wordt, nl. het 25ste, 26ste en 27ste Eie. Maar de lezer die hoopt dat hij, dank zij het kadasterboek van 1576, heel precies zal te weten komen hoeveel woningen het Noorddorp telde, komt bedrogen uit. Er lagen daar enkele stukken grond die in kleinere cijnspercelen verdeeld waren, en waarop er dus meer dan één woning stond. De landmeter had echter niet de opdracht gekregen om de onderdelen te specificeren. Tengevolge daarvan kunnen we in sommige hoeken van de dorpskom het aantal huizen niet precies bepalen.

Voordat we de lijst van de bewoners van het Noorddorp overlopen, wijzen we nog op het volgende. F. van Marissien noemt de meeste woningen een 'huus'. Daarnaast geeft hij aan enkele woningen midden in de dorpskom de bepaling 'hofstede'. Waarom maakte de landmeter dit onderscheid? In paragraaf 12

hebben we reeds aangestipt dat tenminste twee bewoners van de dorpskom een paardenstal hadden. Ook weten we dat vele Heistenaren de strandvisserij beoefenden. Om die redenen menen we te mogen aannemen : de term 'huus' duidde eenvoudig een woning aan; een 'hofstede' was een huis met enkele bijgebouwen, b.v. een schuurtje, een stal. Het is echter waar dat de termen 'huus' en 'huusinghe' niet steeds een woonhuis, maar soms ook een bijgebouw-tje aanduidt¹⁶⁹.

Het 25ste Eie, „tbeloop daer den meestendeel vanden westdorpe van Heyst in staet”, was 36 G 263 1/2 R groot (ca. 16 ha). Het had de volgende grenzen : west, „den heerwech”, d.i. de Kerkstraat; noord „den zeedyck”, nl. de Graafjansdijk; oost, „den heerwech die strect vanden Evendyck noortwaert door tdorp tot anden dune”, d.i. de Pompestraat; zuid, de Evendijk.

In de noordwesthoek van het 25ste Eie lag het Hoge Leen. Het westelijk deel ervan droeg in 1576 geen bebouwing, want het vormde 'een bilck' van 3 G 135 R (B 117). Dit perceel bestaat nog onder de vorm van een weide, die door H. Vivey gebruikt wordt. Het oostelijk deel van het Hoge Leen omvatte 2 G 229 R : „een plaetse van lande met veel diversche huusen daerop staende, ende es meestal cheins landt dat diversche persoonen betimmert hebben, ende es tlandt daer de Brauwerie, de Smisse, ende ander huusen op staen” (B 116). Het perceel strekte „in de halve straete”, d.i. de Zuidstraat, en „an een lantwech half hier toe gemeten”, d.i. het noordeinde van de Kerklandweg, dat later de Gravestraat zal heten.

De zuidzijde van het Hoge Leen bestond uit 'de adere'. Op de overzijde lag 6 G 68 R foncierleen van het Hof van Koudekerke. De landmeter omschrijft dit perceel als volgt : „een

groote plaetse van lande van diversche sticx, ende met veel huusen ende hofsteden ten zuudtwesthende vanden dorpe hierop staende” (B 118-122). De oude kreek was ca. 1600 nog tamelijk breed. Een ingevoegde nota meldt dat de noordzijde van het Hof van Koudekerke werd gemeten „met de 1/2 adere; ende inde 1/2 adere licht ontrent 20 roeden”.

Tussen het Hoge Leen, de zeedijk en het noordeinde van de Gravestraat ligt een driehoekig blokje, dat uit 3 percelen bestond : 1. 90 R op het westeinde, „met een hofstede hierop staende daer Cornelis de Potter woont” (B 108-115); 2. 200 R op het oosteinde met „een woeste hofstede daer Jan fs Cornelius Beil wylen wuende” (B 104-107); 3. 18 R van de kerk van Heist, „met een huus daerop staende dat Clays Drubbele in cheinse heeft” (B 104 bis).

Het westeinde van het noordblok bestond uit een perceel van de kerk dat 110 R groot was (B 36-39), „een plaetse van lande de welcke diversche persoonen betimmert hebben, ende es cheinslandt”. Waarschijnlijk stonden er hier evenveel huizen als in 1525, nl. zes. Daarnaast lag een perceeltje van 27 R, eigendom van de weduwe „Jan Brandt, gheseyt Cloosters”, „een plaetse van lande met een woeste huus hierupstaende, met een cleen achterhuuseken” (B 40). De oostzijde van het perceel strekte „int halfve straetkin ofte sloopkin”.

Het oosteinde van het noordblok omvatte 480 R, eigendom van „den Disch van Heyst over de fundatie van Laureyns Tant, een groote plaetse van lande met veele weunsten ende hofsteden hierupstaende” (B 41-48). Ook hier geeft F. van Marissien niet het aantal woningen. Maar aangezien het perceel van de Armendis viermaal groter was dan dit van de kerk, en het een bijzonder gunstige woon-

plaats voor zeevissers vormde, geloven we dat daar tenminste evenveel „weunsten ende hofsteden” stonden, als op de 110 R van de kerk.

Laten we hier even de situatie van de zee-wering bekijken. De ommeloper verklaart duidelijk dat het 25ste Eie, ten westen van de Gravestraat, nog steeds aan de Zeedijk paalde, maar dat de noordzijde van het noordblok — en verder ook van het Oostdorp — grensde „an de slaghe jegens den dune”. Dit betekent dat de Graafjansdijk en zijn dijkgracht, in de bedoelde sektor, omstreeks 1575 onder een laagje zand staken. Daar was de eerste duinengordel reeds enkele meters binnendijks zuidwaarts gevorderd. De landmeter schenkt geen aandacht aan de Vierbote en de Noordmolen, omdat het terrein ervan buiten de watering Eiesluis lag.

Het middenblok bevatte 27 percelen, samen 941 1/2 R (B 49-103). Daarvan behoorde 362 1/2 R aan particulieren. De rest was verdeeld als volgt: de kerk van Heist, 349 R op het westeinde, en 86 R op de noordzijde; de kapelanie van O.-L.-V., 96 R op de zuidzijde; de Armendis, 48 R ongeveer in het midden. De oppervlakte van de kleinste percelen bedroeg 10 tot 20 R, van de grootste ca. 90 R. Hieronder geven we bij elke bewoner de aard van zijn woning, zoals de landmeter die geregistreerd heeft.

De zuidzijde van de Noordstraat, van west naar oost: Jan Reuse, „een huus mette erfve”; Anthonis Cole, „een huus metter erfve”; Jakob Pauwaert, „een huus metter erfve”; weduwe Anthonis Cloet, „een huus metter erfve”; Kornelis Bevelant, „een huus metter erfve”; Willem Degrave, „een huus metter erfve”; Anthonis Suers, „een hofstedeken”; 34 R groot, met achteraan „een huus metter erfve daer Jan Geile woont”; 86 R van de kerk, „daer diversche huusen up getimmert staen, daer

Christoffel Goossins, vidua Matthys Vandebussche ende Jan Landuut in woonen”; weduwe Laureins van Moerdycke, „dhofstede daer sy woont”, 82 R; op de hoek, Jan Valuwaert, „een huus metter erfve”; daarnaast langs de Pompestraat, Koriijn Cloet, „een huus metter erfve”.

De noordzijde van de Zuidstraat, van west naar oost: „Meester Jan Feryn... een huus metter erfve daer hy woonde, nu woeste ende verbrant”; „een huus metter erfve daer Andries Reiqvaert en de Clays Gillis in woonen”; Gillis Deysters, „een huus metter erfve”; „t straetkin ofte slopkin”; Jan Deceuninck, „een hofstedeken”, 61 R; „een huus metter erfve daer vidua Pieter Boens ende Jan Cruushaeghe in woonen”, met achteraan „een huus metter erfve, wesende een woeste plaetse”; weduwe Cornelis Piers, „een huus mette erfve”; „straetkin”; Kornelis Hooghaert, „een huus metter erfve”; Andries Piers, „een huus metter erfve”; weduwe Pieter Willems, „een huus metter erfve”; Frans Suers, „huus metter erfve”; Gillis Willem „geseyt maet”, „een huus metter erfve”; Kristiaan Valle, „een huus metter erfve”; Lenaart Govaert”, „een huus metter erfve”.

Het 26ste Eie was slechts 3 G 51 R groot (B 132-174). De oude ader had ooit de zuidgrens gevormd. Dit stuk van de kreek was reeds lang vervallen tot een gewone gracht. De zuidzijde van de Zuidstraat: 120 R van de kerk, „daer diversche huusen op ghetimmert staen, daer Jan Bedooms, Cornelis Cueninck ende meer andere in woonen” (B 136-146); Jan Willaert, „dhofstede metten boogaerde”, 165 R (B 132-135; 147-148); Kornelis Dewree, 60 R, „een huus metter erfve, metten suuthende inden waeterpit”, een rest van de oude ader; Joris Maelfeyt, 86 R, „een huus metter erfve, heet den Ingelschen schildt”;

Kornelis Gillis, „een huus metter erfve”; Joos Cooreman, „een huus metter erfve”.

De westzijde van de Kerkwegel A, van noord naar zuid: „een schurkin ende seker huusynghen die Cornelis Aernouts in cheinse heeft”; Aarnout Suuwerlinck, „een huus mette erfve”; Gillis Stasin, „een huus metter erfve”; „wylent een hofstede met een vervallen huus”, 63 R. De Kerkwegel A die „stratkin ofte oude verdonckerde adere”, heette, was de halfopge- vulde bedding van een kreek, die van de oude ader aftakte. Tussen de Kerkwegel A en de Pompestraat, van noord naar zuid: Anthonis Beyts „dhofstede metten lande”, 100 R; weduwe Kornelis Christiaens, „een huus metter erfve”; Lieven Vanderschuere, „dhofstede metten boogaerde”, 118 R.

Het 27ste Eie „es tbeloop ghenaeamt de panne daer toostedorp van Heyst in staet, ende meer ander hofsteden”. De oostzijde van de Pompestraat, van noord naar zuid: Geleïn Rogiers, „een huus metter erfve”; weduwe Paulus Clayssins, „een huus metter erfve”, met achteraan weduwe Passchier Wouters, „een huusekin metter erfve”; weduwe Jan Wisse, „een huus metter erfve”; Klaas Gillis, „een huus metter erfve”; „twee huusekins metter erfve daer Roelandt Vandenberghe ende Symoen Block in wuenen”; weduwe Kornelis Tiersens, „een huus metter erfve”, 18 R; „een huus metter erfve, dat Danneel Roels in cheynse heeft daer Pauwels Cornelis in wuendt”; 91 R van de kerk, „de hofstede metten boogaerde daer Clement Cruusvoet op wuent” (B 175-179).

Verder op de noordzijde van de Panne- slag: 20 R, „een hofstedekin met een schue- re”; 22 R, Kornelis Boogaerd, „alias Brandt”, „een huus metter erfve”; Daniel Deyster, „een hofstede”, 25 R; 78 R van de kerk, „daer di- veersche huusen by cheynse up staen” (B 211).

Op de westzijde van de Ooststraat: weduwe Melis Schotte, „een huus metter erfve”; Louis Uuterwulghen, „een huusekin”. Tot zover heb- ben we het blok tussen de Pompestraat, de Zeedijk, de Ooststraat en de Panne- slag beschreven. De oppervlakte ervan bedroeg 2 G 117 R (B 175-211). Het bedoelde blok be- stond uit 14 bebouwde en 4 onbebouwde per- celen. Daarvan bezat de Armendis er 2, O.-L.-V.-mis 2, St.-Eloois- mis 1, en de kerk 4, nl. op de zuidwest- en zuidoosthoek.

Het Oostdorp had zich reeds lang buiten de zojuist genoemde grenzen uitgebreid. Op de zuidzijde van de Panne- slag, van west naar oost: 66 R van O.-L.-V.-mis, „een plaetse van lande daer diveerssche huusen by cheynse up staen, daer Gillis Huughemans ende wylent Jan fs Quynten van Vynnynghe in wuende”; 11 R van St.-Eloois- mis, „een hofstedekin daer Cor- nelis Baellius by cheinse up wuendt”; 18 R van de kerk van Heist, „een hofstedekin daer Jan Blanckaert by cheynse wuendt”; het „hof- stedekin” van Jan f. Kwintin van Vynnynghe, 9 R. Op de oostzijde van de Ooststraat, van zuid naar noord: 246 R van het Commun van O.-L.-V.-kerk te Brugge, „met diveerssche wuensten hier up staende, daer diveerssche persoonen in wuenen”; 48 R van de kerk, „daer Gillis Doens by cheynse wuendt”.

In de onmiddellijke omgeving van het Noorddorp vinden we drie hoeven: „dhof- stede daer Clays de Paeu woont” (B 131 noord), even ten zuiden van het hoeveke van Jan Willaert; „dhofstede die Bastiaen Vander- gote betimmert heeft” (B 297 noord); langs de oostzijde van de Pompestraat; de Panne- hofstede, eigenaar Laureins Tant, gebruiker Ja- kob Valuwaert. De landmeter wijst ook op de volgende feiten: het Sas van Heist en het Schuttershof zijn nog in gebruik; de Oostmolen staat nog op de Evendijk; het Gasthuis is

verdwenen.

Ondanks het feit dat F. van Marissien zo nauwkeurig te werk gegaan is, kunnen we toch niet heel precies uitmaken hoeveel bewoners het Noorddorp omstreeks 1580 bevatte. De landmeter laat immers bij een paar percelen na het getal woningen te vermelden, b.v. op het Hoge Leen volstaat hij met de term „diversche huusen”, en op het Hof van Koudekerke met „veel huusen ende hofsteden”. Wanneer we echter zien dat de middenste drie blokken een dichte bebouwing droegen, dan geloven we toch dat er op de zojuist genoemde twee grote percelen samen een tiental woningen stonden.

Indien we de enkele vervallen huizen meerekenen, dan komen we tot de volgende cijfers: het driehoekig blokje, 3; het noordblok ca. 12; het middenblok ca. 30; het zuidblok ca. 15; het Oostdorp ca. 30. Het gehele Noorddorp telde dus in bloeiperiode tenminste 100 woningen. Op het grondgebied van de parochie stonden er verder een twintigtal grotere en kleinere hoeven, die we hieronder zullen situeren.

Laten we eerst het kleine Kerkdorp bekijken. De pastoor had sedert enkele jaren de Noordpriestrage verlaten. Zijn nieuwe pastorie was gebouwd tegen de oostelijke kerkhofmuur. Ook de kapelaan had zich bij de kerk gevestigd. De kapelanie stond tegen de zuidelijke kerkmuur; daarnaast lag 'een boogaerdekin' van de aanpalende hoeve. F. v. Marissien vond echter de bedoelde twee woningen verwoest: „een verbarrende priestraige”¹⁷⁰, en „een vervallen platse daer de capelaenen wuenden”. De Tiendeschuur was reeds lang verdwenen. De landmeter besteedt geen enkel woord aan het kerkhof — daar stond toch het kerkje van Koudekerke —, omdat soortgelijke percelen geen watergeld moesten betalen.

De hoeve even ten westen van de kerk behoorde aan Lenaart Weyts, en werd door hemzelf uitgebaat. De hoeve naast de Verbrande Priestrage was eigendom van de kinderen Jakob Weyts en Adriaan Azaert; daar woonde Jeroen Gheyle. De Zuidmolen bestond niet meer; „een maniere van een wal” bleef over. Op het 'hofstedekin' naast de molenwal woonde de weduwe Andries Beys (B 337-342); ca. 200 m ten zuidoosten van de molenwal stond „de hofstede metten booghaerde daer Michiel f. Michiel Weyts, gheseyt Pelle woont” (B 347).

Ziehier de overige boerderijen binnen de Evendijk. Het 33ste Eie: het Grashofstedeke, eigenaar Laureins Tant, pachter Jakob Leemput; het 28ste Eie: het Hof te Veldegoede, eigenaar de Heer van Maldegem, pachter Frans Verlee; het 30ste Eie, de hoeve Devolder, eigenaar L. Tant, pachter Willem Janssens; de verdwenen hoeve, eigenaar Anthonis Beyts, pachter Jan Berby; de hoeve Vannieuwenhuysse, pachter Louis Uuterwulgh; de hoeve Coornaert, eigenaar Frans van Oost, „de hofstede daer Adriaen Hackaert op woont, met 110 roeden aende oostsyde over de gracht, daer de schuere ende hovecot op staet”. Even ten zuidoosten van de laatstgenoemde hoeve stond, tegenaan de Evendijk, het Onze-Vrouw-Huizeken.

De ommeloper van Reigaarsvliet geeft ons de bewoning van de Vardenaarspolder te Heist¹⁷¹. Het 12de Reig: de hoeve Louage, eigenaar Jan f. Adriaan f. Jakob Valuwaert, pachter Lenaart Goevaert, „gheseyt Boens”; tegenaan de Pannedijk, een thans verdwenen „hofstedeken ende boogaert” (C 48). Het 13de Reig: op het westeinde, een verdwenen hoeve, eigenaar Pieter Cornelis, pachter Pieter Aernout, „gheseyt Myte”; de hoeve R. Dhondt, eigenaar Sebastiaan Dankaert, pachter Pieter Lenaert, „gheseyt Hollander”; de hoeve Mon-

baliu, „de hofstede, walgrachten ende booghaerdeken ten oosthende”, eigenaar Jakob Weyts, pachter Pieter f. Bouden van Weerden. Het 14de Reig: de Jakobinessenhoeve, met „een viercante stickken boogaert”, pachter weduwe Marijn Gheyle.

Dit waren de namen van de bewoners van de parochie Heist, voor zover die door de landmeters G. van Zwevezele en F. van Marissien meedeeld worden. Hoewel de laatstgenoemde bij geen enkele inwoner van het Noorddorp zijn beroep aangeeft, twijfelen we er niet aan dat tientallen Heistenaren de zeevisserij bedreven. De lezer merkt zelf dat vele personen een familienaam hadden, die reeds 50-60 jaar vroeger door Heistse loodsen gedragen werd. In het midden van de 16de eeuw beschikten de Heistse vissers¹⁷² over tenminste negen haringbuzen. Enkele bewoners van de dorpskom en van de onmiddellijke omgeving bezaten een paard, waarmee ze o.a. de strandvisserij konden beoefenen. Winterweer en stormgeweld legden de visserij lam. In zulke perioden wonen de vissers hun kost door, ofwel hun klein landbouwbedrijf uit te baten, ofwel bij de boeren een dagloon te verdienen, ofwel voor de watering Eiesluis een karwei te verrichten.

Het is zeer spijtig dat F. van Marissien, behalve de Smisse en de Brouwerij op het Hoge Leen, geen enkel ambacht of nering vermeldt. Men moet wel aannemen dat de molenaars van de Noordmolen en van de Oostmolen dichtbij hun bedrijf gevestigd waren; maar waar woonden de andere, onmisbare ambachtslieden en neringdoenden? Gelukkig verschaffen de rekeningen 1573-74, 1574-75 en 1575-76 van Eiesluis ons een aantal nuttige inlichtingen.

We ontmoeten vooreerst Jan Willaert, die op een 'hofstede' langs de zuidzijde van de Zuidstraat woonde. De genoemde fungeerde tot Pasen 1575 als sluismeester van Eiesluis. In de

volgende paragraaf zullen we zien dat hij tot 1582 hoofdman van Heist was, en in 1583 nog steeds ontvanger van de O.-L.-V.-kapelanie. Deze gilde groepeerde de Heistse vissers. We moeten J. Willaert, gezien zijn positie, zeker bij de notabelen van zijn gemeente rekenen. Het kan bijna niet anders of hij trad op als reder en/of waard.

De sluismeesters en de werklieden van Eiesluis gingen af en toe, na het beëindigen van een karwei, hun dorst lessen bij „Jan Feryns, weert te Heist”, en „Daneel Roels, weert te Heist”. De herberg van de eerstgenoemde, nl. het Papenhooft, stond op de zuidwesthoek van het middenblok, die van de laatstgenoemde op de oostzijde van de Pompestraat. Hoewel we niet over bewijzen beschikken, kunnen we toch niet geloven dat er ca. 1575 in een volkrijke gemeente als Heist slechts twee herbergen uitgebaat werden. Of moeten we de Brouwerij op het Hoge Leen tevens als een herberg beschouwen?

We leren nog de volgende ambachtslieden kennen. „Olivier Verstraete, smit te Heist”, en „Joos Davidt, smit te Heist”, smeedden dikwijls ijzerwerk voor de Eiesluis. De laatste wordt in 1574-75 ook „schipper te Heist” genoemd. Vervolgens ontmoeten we „Jan Hooft, wielmaker te Heist”, en „Jan, de matsenaere te Heist”. „Cornelis de Pottre, waghenaere te Heist”, en „Pieter Bennarents (of Bonnaris), waghenaere theist”, vervoerden met hun kar en paard herhaaldelijk hout voor het waterschap. Laureins van Moerdycke werkte af en toe „met zyn peert”. K. Depotter woonde in het driehoekig blokje, L. van Moerdycke in het middenblok.

Onder de werklieden die karweien voor de watering opknappen, vinden we dikwijls Gillis Deysters, Jan Bedaems, Gillis Willems, Frans Suers (dezen woonden langs de Zuid-

straat), Simon Block (langs de Pompestraat), verder Adriaen Boelincx, Kornelis Dobbelaere, Kornelis Pauwels, Kristiaan Hooghaert, Kornelis Cruusvoet, Jakob Loys, Kornelis Reyvaert, Lenaart Piers, Klaas Brants, Joos Cooremans. De laatstgenoemde 10 personen komen niet voor in de ommeloper maar ze dragen reeds bekende Heistse familienamen, zodat we aannemen dat enkelen ervan woonden op de grotere percelen, waarbij Marissien de bewoners niet vernoemt.

Dank zij de rekeningen van Eiesluis hebben we toch een paar ambachtslieden leren kennen, maar we kunnen die niet alle situeren. We vermoeden dat smid O. Verstraete en wagenmaker J. Hooft in de oude kern van Heist, d.w.z. op het Hoge Leen woonden. Verder vragen we ons af: wie oefende omstreeks 1575 het beroep van bakker-winkelier, barbier, schoenmaker, kleermaker, timmerman of strodekker uit? Wie vervaardigde visgerief en wie timmerde boten? Tenslotte: wie trad op als reder, als visserswaard?

16. De Calvinistische periode

De lezer kent reeds het bericht dat op 30 augustus 1575 „Heyst by de rebellen van Vlissinghe berooft ende verbrandt” werd. De ommeloper van Eiesluis, die zoals we weten tussen Pasen 1576 en Pasen 1583 samengesteld werd, is de weg waarlangs we het dichtst de omvang van de schade kunnen benaderen. Om de volgende redenen komen we echter niet tot een precieze schatting: 1. het bedoelde landboek beschrijft de toestand van Heist, zoals die was een paar jaar na de feiten; 2. de landmeter rept met geen enkel woord over enkele belangrijke elementen van de parochie, nl. de kerk, de Vierbote en de molens.

Van de 63 woningen, die in de ommeloper

met de naam van de bewoner geregistreerd staan, waren er slechts 4 onbewoonbaar op het ogenblik dat F. van Marissien de parochie Heist beschreef: in het driehoekig blok, „een woeste hofstede”; in het noordblok, „een woeste huus”; in het middenblok, „een huys... nu woeste ende verbrant”; in het zuidblok, „een vervallen huus”. We nemen wel aan dat de Watergeuzen op 30 augustus 1575 meer woningen dan de bedoelde vier geplunderd en in brand gestoken hebben, maar die schade was blijkbaar al gauw hersteld. Daarnaast veronderstellen we dat de grotere percelen, waar F. van Marissien de bewoning niet specificeert, niet meer en niet minder geteisterd werden dan de aanpalende woonblokken.

Volgens de ommeloper van Eiesluis waren in het Kerkdorp de pastorie en de kapelanie afgebrand. We vernemen de verwoesting van de pastoorswoning nog langs een andere weg. Nadat de woning van Frederik Sciltcnape, pastoor van Heist, in 1575 door Watergeuzen van Vlissinge verbrand was, moest de genoemde een ander huis pachten. Daarna vergoedde de St.-Bertinsabdij aan F. Sciltcnape de pachttermijn van mei tot Kerstdag 1576¹⁷³. Verder zal niemand eraan twifelen dat de Watergeuzen, indien ze dit in september 1572 nog niet gedaan hadden, op 30 augustus 1575 tenminste het interieur van de kerk geplunderd en vernield hebben.

Bij hun invallen van de periode 1572-75 hadden de Watergeuzen het voornamelijk gemunt op de kerken en de bedienaars van de roomskatolieke eredienst. Ze verbrandden de woningen van de priesters en van hun simpantizanten, o.a. Jan Feryn. Deze was een vooraanstaande Heistenaar, aangezien hij alleen in de ommeloper de kwalifikatie 'meester' krijgt. Die term bedoelt niet dat hij onderwijs gaf. Dit was de taak van de koster. J. Feryns hield een

herberg. We kunnen aannemen dat de Watergeuzen op 30 augustus 1575 het huis van J. Feryns in brand gestoken hebben, omdat hij een bekende paapsgezinde was. Misschien trad ook hij op als visserswaard.

Ondertussen hadden de Calvinisten, dank zij de Pacifikatie van Gent, de overhand gekregen in het Brugse Vrije. De katolieke priesters werden uit hun kerken verwijderd, en door hervormingsgezinde predikanten vervangen. De Spaanse overheden besloten echter de katolieke godsdienst in ere te herstellen. Einde 1579 begon Farnese, van het zuiden uit, de Nederlanden te heroveren. Het kalvinistisch bestuur riep zijn onderdanen tot verweer op. Het Brugse Vrije hield stand achter een linie die werd gevormd door de Ieperleet, de Reie en de Gentse Lieve.

Heist heeft uit de kalvinistische periode slechts de kerkrekening 1582-83 overgehouden. Volgens het bedoelde document was „Inghel van Eggremont menistere deser prochie”¹⁷⁴. De genoemde Engelbrecht van Egmont was op 16 juli 1580 aangesteld als predikant te Heist¹⁷⁵. Dank zij de reeds aangehaalde kerkrekening leren we nog Heistse vooraanstaanden kennen. Ferdinand Fauckel fungeerde als ontvanger van de kerk, zeker vanaf 1581¹⁷⁶.

E. van Egmont ontving een jaarlijks pensioen van 720 pd. par. Zijn huishuur werd vergoed. De inkomsten van de Heistse minister liggen hoog, maar hij miste vanzelfsprekend allerlei vergoedingen, die door het afschaffen van de roomse eredienst weggefallen waren. Kornelis Roels „clockluydere ende kercke cnape”, kreeg 132 pd. par. per jaar, Matheus Boudeloot, „scholaster der prochie”, 336 pd. par.

Wat de religieuze activiteit te Heist betreft, vernemen we de volgende details. De post „wyn ende broot over thelich nachtmael uut te rechten” bedraagt 1 pd. 6 sch. par. De kalvinistische

gemeente stuurde op 20 juni 1583 een afgevaardigde naar „t classes ghehouden te Schoondycke”, en op 18 september 1583 naar „t classes ghehouden int Casant”. Anderzijds verkochten men „t metael” van de kerk tegen 72 pd. par. Hier gaat het waarschijnlijk om afgedankte kultusvoorwerpen.

Gedurende het rekenjaar 1582-83 werden voor 211 1/2 pd. par. 'reparatien' aan het kerkgebouw uitgevoerd. Deze som omvat o.a. de volgende kleinere uitgaven : 6 pd. hout; 9 1/2 pd. kalk; 3 pd. 12 sch. „glaseroen ande glaseveynsters”; „de oirloge naer Brugghe te voeren”. De zwaarste post vormt een betaling van 133 pd. 14 sch. aan Adriaan van Troostenberghe, „oirloge makere van t maecken vande orloige”. Het feit dat er zich in de toren nog een uurwerk en een klok bevinden, en dat het kerk-schip nog behoorlijke vensters bezit, verplichten ons te geloven dat het gehele gebouw niet al te gehavend door de stormen van de vorige jaren heen geraakt was.

De rekening 1582-83 bewijst ook welke aandacht het kerkbestuur besteedde aan de vaarweg naar Brugge : 1. de kerk betaalde op 25 september de jaarlijkse vergoeding van 4 pd. par., die de parochie Heist aan de ontvanger van oostelijk Vlaanderen moest voldoen „ter cause vande hoverdracht te Zwanckendamme”; 2. de kerk liet het „suveren vande vaert (Heistse Vaart)” verrichten, om de aanvoer van kalk en andere materialen per schip te vergemakkelijken; 3. de kerk onderhield de loskaai langs de Heistse Vaart, en verpachtte het gebruik ervan, maar „annegaende de caeypacht, die iaerlicx pleecht verpacht te werden telcken sinte Andries dach (30 nov.), en es dit iaer niet”¹⁷⁷.

We vernemen niets over de Vierbote van Heist, omdat het onderhoud van de vuurbaken op de O.-L.-V.-gilde berustte, en geen enkele rekening van deze kapelanie uit de periode vóór

1600 bewaard is. De Heer van Dudzele had het recht om een vuurbaken te bezitten verpacht aan „de gildebroeders vande gilde van Onse Vrouwe tot Heyst... ten pryse van 12 pond grooten ende 3 stuvers tsaers”¹⁷⁸. Het kan niet anders of de gildebroeders waren de Heistse zeevissers. Dezen hebben zich dus al vroeg onder de bescherming van O.-L.-Vrouw, Ster der Zee, gesteld.

Algemeen gold het principie dat een vuurtoren onderhouden werd door degenen die het nut ervan genoten. Het Keurboek van Nieuwpoort vermeldt het 'vierboete gheld', dat moest betaald worden door de schepen, die de haven van Nieuwpoort in- of uitvoeren¹⁷⁹. Hier sluiten we even aan bij een betwisting tussen een bewoner van het Brugse Vrije, en het stadje Lombardside, dat in 1418 „vanden vorseiden vrylaet hebben wilde vierboete ghelt, mids dat ghene vierboete en staet ter yde, daer de vorseide vrylaet of vaert”. Hij werd „ontsleghen mids dien dat hi eldre vierboete ghelt ghaf”, waarschijnlijk te Nieuwpoort¹⁸⁰. De Oostendse vissers betaalden vanaf 1564 de volgende bijdrage tot het onderhoud van hun vierbote : op Kerstdag 1 sch. gr. per net waarmee ze gedurende het haringseizoen gevist hadden¹⁸¹.

De eerste 11 folio's van de kerkrekening 1582-83 boeken de ontvangst van de verpachte kerkgoederen. Onder die rubriek vallen 33 personen, die een perceel van de kerk in erfelijke cijns bezaten. Hier ontmoeten we 11 mensen die we reeds, dank zij de ommeloper van 1576-83, kennen als bewoners van het Noorddorp : Jan f. Kornelis Beils, Klaas Drubbel, weduwe Anthonis Colle, Jakob Pauwaert, weduwe Anthonis Cloet, Kornelis Bevelant, weduwe Jan Deceunynck, Kornelis Hoghaert, Jan f. Gillis Willaert, Kornelis Dewree, weduwe Kornelis Gillis, Joos Coorman, Pauwels Cornelis, Gillis Doens, Jan Landuut, Andries Reyvaert, wedu-

we Jan Feryns.

De overige 14 zijn : Kornelis f. Anthonis Brant, Jan Colyn, Kornelis Zoetaert, Blasius Mathys, Lenaart Anthuenis, Pieter f. Daniel Deysters, Jan Danckaert, Frans Verstraete, weduwe Laureins f. Anthonis Tant, Olivier Verstraete, Jan f. Anthonis Brant, weduwe Gillis Goossens, Kornelis Vermeersch, Gillis Deysters, Jan Vannecke, Adriaan Huus. Het kan moeilijk anders of de laatstgenoemde personen woonden omzeggens allemaal in het Noorddorp, op een of ander groter perceel van de kerk, waarvan de bewoning in de ommeloper van Eiesluis gespecificeerd wordt.

De kerkrekening 1582-83 werd op 30 november afgesloten in het bijzijn van hoofdman Anthonis Beyens, kerkmeesters Willem Devroe en Kornelis Hooghe, M. Boudeloot, en andere notabelen, o.a. Jan Willaert, ontvanger van „onse vrouwe ghilde”, die in 1582 hoofdman geweest was.

Ondertussen zetten de Spanjaarden de herovering van de Zuidelijke Nederlanden voort. In het voorjaar van 1584 nam Farnese Brugge en Damme in. Deze feiten betekenden het einde van het Calvinisme in het Brugse Vrije. De simpatizanten van de nieuwe leer verschansten zich binnen de steden Sluis en Oostende, of vluchtten naar de Noordelijke Nederlanden. Ook de parochie Heist telde verscheidene aanhangers van de hervorming. Het valt dan ook niet te betwijfelen dat, bij de nadering van de Spaanse troepen, een aantal Heistenaren hun bezittingen op hun schuiten geladen hebben, en met hun gezin naar Zeeland uitgeweken zijn.

17. Omstreeks 1600 diende de kerk van Heist als paardenstal

Na de inname van Brugge richtte Farnese zijn strijdmacht eerst tegen andere grote steden, zo-

als Gent en Antwerpen. In de heroverde gewesten werd de katolieke eredienst weer ingesteld. De Sluizenaren en de Oostendenaren beschouwden voortaan het Brugse Vrije als een vijandelijk gebied. Ze vormden 'partien' die de omliggende streek doorliepen. Daarbij werd niet alleen geroofd en gebrand, maar ook allerlei sabotage gepleegd. We kunnen echter moeilijk uitmaken hoeveel schade Heist in die periode geleden heeft. De strooptochten van de Sluizenaren duurden tot in de zomer van 1587. Toen sloot Farnese Sluis in. Na hardnekkig verweer gaf de stad zich op 5 augustus 1587 over¹⁸².

Na de val van Sluis gebruikten de Spanjaarden weerom het Zwin als vlootbasis. De Vier Leden van Vlaanderen namen maatregelen om de raids van de Oostendenaren en van de Zeelanders te beperken. Op de Vlaamse kust werden allerlei verschansingen opgericht. Op 4 september 1593 legde het Vrije een belasting op het Noord-Vrije om „te betalen de reste vande fortificatie van Heyst”¹⁸³. Ondanks de bestaande verschansingen landde Maurits van Nassau met een leger in de sektor Heist-Knokke. Hij was echter verplicht zijn invazieopgave op te geven¹⁸⁴.

Een schepen van het Vrije reisde in februari 1594 naar Heist, Lissewege, Uitkerke en Blankenberge om de inwoners daar aan te sporen dat ze „havere, hoy ende stroo leveren zouden ande peerderuyters, liggende in garnisoene te Heyst”¹⁸⁵. Kapitein Dhane voerde het bevel over de strijdkrachten, die te Heist legerden. We weten niet hoeveel manschappen de bedoelde troep omvatte, maar een dossier uit 1594 deelt ons mede dat een eskadron ruiters met hun paarden in de kerk van Heist onderdak gevonden hadden.

Bij het dossier behoort een gedetailleerde plattegrond van de kerk. Deze bestond uit drie

beuken. Op het westeinde bevond zich de toren met de hoofduitgang. Ook op beide zijden was er een deur, nl. een achteraan de rechterbeuk, en een halverwege de linkerbeuk. De sakristie stond links van het koor. De daken van de drie beuken hadden vele schaliën verloren. Het houtwerk was lange tijd aan alle weer en wind blootgesteld geweest. De kerk diende niet meer als bidplaats.

De Vier Leden van Vlaanderen besloten, waarschijnlijk in december 1593, de kerktoren van Heist tot een verschanste uitkijkpost om te vormen. Dierik van Molle kreeg opdracht om de kerk in te richten als een onderdak voor een eskadron ruiters, en als stalling voor hun paarden. Waar de schaliën afgevallen waren, daar werden de daken afgedicht met stro. In de sakristie en onder in de toren maakte Steven Maes een schoorsteen voor de manschappen. Vóór de rechterzijdeur bouwde men een poorthuisje met een oven. In dit bijgebouwtje bakten 'de huyslieden' (= hulppersoneel) brood voor de soldaten. In de rechterbeuk werden 22 paardenslieten opgericht.

Het verblijf van de ruiters werd nog comfortabeler gemaakt. Op 31 januari 1594 verklaarde Lyffaert Vanderbuyst zich akkoord om de volgende karweien uit te voeren: „te maken inden toren tot Heyst sesse vensters, vyf voeten viercant”, maar hij moest er twee meer maken, „alsoo den toren achtcant is; ende alsoo beneden inden toren geen licht en was, heeft daer inne gemaect een cruysvenster, met twee vensters gestopt; heeft geleverd ende gemaect twee housouten¹⁸⁶ met vier chemeysen¹⁸⁷ tot de twee schouwen by Steven Maes gemaect, deen in den toren, ende dander inde sacristie, met een slaper¹⁸⁸ gemaect int dack vande sacristie achter de pype vande schouwe; met oock het vermaken vande kerckduere”.

D. van Molle schouwde in oktober 1594 het

gehele kerkgebouw. Bij die gelegenheid schetste hij de reeds aangehaalde plattegrond. Op dit dokument schreef hij enkele nota's neer. Deze kopiëren we hier graag ten behoeve van de lezers, die niet zo goed met het zestiende-eeuws schrift vertrouwd zijn.

In het gebouw zelf : „Kercke te Heyst - sacristie - den toren - hoven - poorte huys - stal-linge voor 22 peerden”.

Op de linkerzijde van de schets : „hier was een palisade besteet, ende soude over 7 maenden gemaect geweest hebben, soo de messie geweest hadde geweest”.

Onderaan : „dese kerck heeft dry cappen met twee houten goten daer tusschen, ende osien¹⁸⁹ beneden (het schaliedak), boven de goten syn heel vergaen alsoo datmen heel niee osien moet maken, ende moet boven geheel gevorst worden, maer het hout is soo seer verrot datter de nagels qualyck inne sullen houden, ende sal seer qualyck te doen syn, ende en sal oock geen goet werck connen syn”.

Op de rechterzijde: „dese palisade versoecken de ruyters datmen soude maken met een duer, lanck 4 royen met 2 royen borstweeringhe”.

De Vier Leden gingen alvast op dit laatste verzoek in. Op 4 april besloten ze „datmen aen de suytsyde vande kercke soude maken een palisade met een rastilie¹⁹⁰ van ontrent 5 roeden met een nieu kerckduere”. Er verliepen echter nog een zevental maanden voordat de „conditien om te besteden het repareren van het verdecken ende stoppen van het dack vande kercke van Heyst” opgesteld en aanbesteed werden : „de vier osien boven de twee goten, liggende tusschen de cappen vande kercke, van nieuws te verdecken ende onder het schalien dack dicht aen te brenghen naer behooren; alle de groote gaten over al in de dry cappen behooryck te stoppen; de daken boven wel ende behooryck te vorsten; te leveren alle het geley, latten, ban-

troyn¹⁹¹, wissen, nagelen ende alle materialen; te doen alle de vrachten om de materialen opt werck te leveren; te leveren alle synen alam om het werck mede te maken”.

De aanbesteders schreven tenslotte voor „den aennemer te doen leveren twee langhe leren, deen van 50 sporten, ende dander van 26 sporten”. Deze ladders zouden bij het verdere onderhoud van de daken gebruikt worden. Het boven omschreven werk werd op 26 november 1594 tegen 12 pd. gr. aangenomen door „Joos Moens, der stadt (= Brugge) stroydecker”¹⁹².

Dank zij het werk van J. Moens zaten de ruiters te Heist weer behoorlijk gehuisvest. Vermoedelijk lagen nog andere soldaten op de om- liggende hoeven ingekwartierd. Hoe dan ook, de kerk van Heist is in de zomer van 1600 uitgebrand. Twee schepenen van het Vrije reden in augustus naar Blankenberge. Ze spraken daar met de bevelhebber van de troepen van de sektor Blankenberge-Knokke „up de toecom- pte ende beschaethede van t verbranden vande kercke van Heyst, by quaede zorghe van de soldaden, ende de zelve te doen accommoderen van de stallynghe”¹⁹³. Tengevolge van hun on- voorzichtigheid waren de ruiters verplicht elders kwartier te zoeken. Ze namen het aanpalende Tiendehof in beslag, „faisant en partie des gardyns et aultres commoditez”¹⁹⁴.

Tot slot van deze paragraaf maken we enkele bedenkingen aangaande de kerk van Heist. Volgens het boven aangehaalde rapport van oktober 1594 verkeerden de daken in een slechte staat. Het kan dan moeilijk anders of het ge- bouw was, althans gedeeltelijk, uitgebrand in de woelige periode 1584-87. Van 1593 tot 1600 hebben er soldaten en paarden in het gebouw gehuisd. Indien er dan nog enige kerkmeubelen overgebleven waren, dan zijn die, samen met de strodaken, bij de brand van augustus 1600 in de vlammen opgegaan.

18. De zeeeringen van Heist in de 15de en 16de eeuw

In de onderhavige paragraaf bespreken we de zeeeringen van Heist in de periode 1400-1600. Ons overzicht zal zeer fragmentarisch zijn, omdat uit de bedoelde twee eeuwen slechts 6 rekeningen van de watering Eiesluis overgebleven zijn: 1442-43; 1573-74; 1574-75; 1575-76; 1591-92; 1594-95. Daarnaast beschikken we over enkele, losse details uit de rekeningen van het Brugse Vrije en van de stad Brugge.

We weten reeds dat een lichte duinenrij zich omstreeks 1370 begon te vormen tussen de Eiesluis en Schaarte, op het strand buiten de zeedijk. De watering Eiesluis trachtte die duintjes vast te leggen¹⁹⁵. De duinen trokken konijnen aan. Deze ondermijnden de weerdijken. Op 19 november 1404 sloeg een zware storm vele gaten in de dijken. Schepenen van Brugge en het Vrije gingen kijken, o.a. „ter Muyde ende te Heys, daer de dike inghegaen waren”¹⁹⁶. De teksten geven geen enkele precieze aanduiding over de dijkbreuken te Heist.

In het begin van de 15de eeuw overdekte het duinenzand de zeedijk tussen Heist en het Windgat. In die sektor werd, waarschijnlijk in 1418, de Pastuurdijk gebouwd. Op 18 december 1421 zond Brugge een afgevaardigde „te Heys omme eene cuere die daer ghedaecht was omme t overziene de scade die daer ghesciet was metter grooter vloet”¹⁹⁷. De rekening 1442-43 van Eiesluis deelt mede dat het waterschap 39.200 bundels stro gekocht heeft „bin desen iare, ende was inden dune ghepoot daert meest van node was”. Maar de ontvanger precizeert niet waar dit stro gepoot werd, ook niet waar er 'ghedyct' werd, behalve in een post: 8.600 schoven gebruikt in het najaar van 1442 „in de boetinghe daer men ghedyct heeft te Heys ende tandere steden”¹⁹⁸.

In paragraaf 9 bespreken we het feit dat de parochie Heist in het midden van de 15de eeuw, door de bouw van een tweede lijn inlaagdijken, weer een strook grond verloren heeft. Verder reppen het Vrije en Brugge bijna geen enkel woord over de zeeering van Heist. Dit betekent zeker niet, dat de gelanden het in de 15de eeuw minder lastig gehad hebben dan in de 14de eeuw, om hun weerdijk tegen de nooit aflatende golven te verdedigen.

In het begin van de 16de eeuw worden af en toe schepenen van het Vrije of van Brugge uitgestuurd om, langs de Vlaamse kust, de gevolgen van een of andere storm na te gaan. Maar het rapport vermeldt zeer zelden de naam van de getroffen kustplaatsen. Toch geven we hieronder een opsomming van de zware stormen, voor zover die opgetekend werden. Schepenen van het Vrije reden op 25 september 1509 uit en schouwden „de zeedycken, mids dat die in diverschen plaetsen overvloyden mids den hooghen vloede”¹⁹⁹. Andere afgevaardigden reisden op 20 oktober naar de ontvanger-generaal te Brussel om te spreken over „de groote scade, die gheboirt was int oost, noord ende westvrye by toedoene vanden grooten tempeeste van der zee ende den hooghen vloeden die gheweist hadden”²⁰⁰.

Een volgende rekening meldt „grootte schade ende fortse ghedaen by der zee in de zeedycken, dunen...”, omstreeks 15 november 1511, en schade omstreeks 10 februari 1512, „by den storme van der zee ghebuert”²⁰¹. Schepenen overzagen op 23 oktober 1513 de verwoesting in de „dunen ende zeedycken onlanx te vooren byden storme ende hooghen vloede van der zee ghebuert”. In het begin van januari 1514 woede een tempeest over de kust²⁰².

In oktober 1514 waren de zeedijken van Wulpen „zeere bedorven byden storme ende hooghen vloede onlanx te vooren ghezyn”²⁰³.

Schepenen zagen op 27 december 1516 „hoe de dicken stonden naar de hooghe vloet ende groot tempeest t welcke sdaechs te vooren gheweest hadde”²⁰⁴. Andere schepenen deden op 25 oktober 1517 in het Oost-Vrije „met alder haesten” herstellen de dijken die „onlancx te vooren by den grooten tempeste, dat gheweest hadde, ghebroken ende byna al te nieuten waren”²⁰⁵. Afgevaardigden van het Vrije reisden op 27 mei 1518 naar Blankenberge „ende van daer te Heys, omme aldaer te scauwene de dycken van Eyensluus”, op 8 juni opnieuw naar Heis om met landmeter Pieter Heindricx de werken aan de dijken van Eiesluis aan te besteden, op 28 juni om te zien hoeverre het aanbestede werk reeds volbracht was²⁰⁶.

Schepenen stonden op 16 december 1521 in Kadzand „omme de zeedycken up de noordzyde aldaer, die byden grooten tempeeste van der zee zeere ghebroken waren” te doen herstellen²⁰⁷. Afgevaardigden werden op 5 november 1530 „tsnavonts te clocke neghene met haeste ghezonden” naar Blankenberge „om te visiteren de schade ghebuert byder inondatie van der zee”. Dezelfde avond haastten boden zich naar Heis en Lissewege „ter cause van der grooter inundatie ghebuert den zelven dach”²⁰⁸. De volgende dag schouwden gezanten van Brugge „den dangiere den 5en van der zelve maent te vooren ghebuert”²⁰⁹.

Op 3 november 1532 reden schepenen van het Vrije naar Kadzand, „om te helpen remedieren ten grooten schade alomme gebuert by der inondatie ts daechs te vooren ghesciet”, en naar Eiesluis waar de zeeeringen „byder inondatie ende groote storme van winde zeere verlast ende gebrocken” waren²¹⁰. Het Vrije bracht op 5 november 1570 verslag uit bij de Raad van Vlaanderen over de overstroming op 1 november gebeurd „binden ambochten van Ysendicke, Oostburch, binnen den eylande van Cad-

zand, omtrent Sluus, Heist ende Blanckeberghe”²¹¹. Het schepenkollege besprak op 9 januari 1571 „de inundatie gheschiedt alderheilichmesse 70”²¹².

De rubriek „verpachtinghe vande hettynghe”²¹³ vanden garsdycken gheheeten den Noorddyck, de welcke men verpacht omme te bedryven met schapen ofte maeyen, maer anders gheen beesten daer up te mueghen commen”, leert ons dat de zeedijk van Eiesluis in 8 sektoren verdeeld was, en dat op 15 maart 1573 een nieuwe pachttermijn van 3 jaar inging. Er werd duidelijk gesteld dat de pachters „nieuwiers binder pale ofte lemyten vanden dune wachten noch hetten en mueghen”.

Sektor nr 1 besloeg „den dyck beghinnende ten oosthende vanden doorpe van Heyst, streckende oost totten dyck gheheeten Sacraments dyck”, d.i. de Graafjansdijk langs het Pastuur, en werd gepacht door Pieter Bennarents tegen 11 pd. par. per jaar. Vincent Verstraete pachtte het tweede rek, „beghinnende ten westhende vanden doorpe van Heist, streckende west totten verzanden dyck, mits tusschen den wyndase ende wale”. De bedoelde waal was vermoedelijk de Duivelsput. Het windas was dit van de Eiesluis. Het stuk overstoven zeedijk lag ongeveer ter hoogte van de huidige vissershaven van Zeebrugge. De sektor langs de noordzijde van het Noorddorp werd niet verpacht, omdat de Graafjansdijk daar overstoven was. Dit blijkt reeds uit paragraaf 15²¹⁴.

In 1574 leverde Louis Uuterwulge 200 „bonden stroos omme te pooten inden dune byden sluushuuse”, 4 sch. 3 gr. per 100; Laureins van Moerdycke en Daneel Roels voerden 80 „voeren mesch inden dune... met laden” 13 sch. 4 gr. Drie mannen werkten „alomme daert van noode was, als gley pooten inden dune, daer de vloghen waren”²¹⁵. De sluismeesters kochten in mei 1575 stro „omme te poten in-

den dune tusschen Heyst doorp ende tambocht", en in november „omme te poten inden dune, tusschen tdoorp van Heyst ende tambocht, in Doomans gat"²¹⁶.

De Evendijk behoorde aan de watering Eie-sluis, maar het recht om de dijk te beweiden kwam toe aan het Hof van Koudekerke. Dit recht was in de tweede helft van de 16de eeuw in verval geraakt. Om het even wie kon zijn vee op de Evendijk laten grazen. De sluismeesters en de grootgelanden namen in 1574 die toestand onder ogen. Vervolgens schreef de ontvanger :

„Alzo men verstaet dat in dese watinghe light eenen dyck ghenampt den Hevendyck, loopende van Heyst naer Blanckenberghe, de welcke bejaecht wort met beesten by elcken diet belieft zonder daerof yet te betalen, es gheordonneert datmen de zelve verpachte in diverse partien zomen bevynnen zal comedieuxt zynde, met bespreke dat de zelve pachters niet en zullen beletten maer ghedooghen vrye ende libre wech ende passage over den zelve dyck, zo die van outs gheweest es"²¹⁷.

De post „verpachtynghe vande hettynghe vande garsdycken gheheeten den Hevendyck, de welcke men verpacht omme te bedryven met schapen ofte ander hoornebeesten zonder dat zy pachters zullen vermueghen daer up te jaghen eenighe peertshoofden, die de passanten rydende achter den zelve dyck zouden mueghen hinderen ofte letten" verschijnt in de volgende rekening. De pacht ging in op 15 maart 1575. De Evendijk, waarbij men ook de Panne-dijk rekende, werd in elf sektoren verdeeld.

De eerste vijf rekken lagen te Uitkerke en Lissewege. Nr 6 strekte van Zandschere tot de Koppesluis, pachter Joris Janssen, 12 sch. 3 gr. per jaar; nr 7 liep tot de Pompestraat, pachter Lenaart Weyts, 10 sch. gr.; nr 8 „tot an Bastiaen vander Gotens hofbaillie van zynder hof-

stede" werd niet verpacht, omdat dit stukje dijk moest dienen als uitweg voor het land van Michiel Weyts. Het 9de rek liep tot de Zomerweg, pachter Bastiaan Vandergote, 14 sch. 6 gr. Sektor 10 was „den Sacraments dyck beghinnende anden Zomerwech, streckende noortoostwaert totte eerste cromme", pachter Pieter Myte, 9 sch. gr. Nr 11 strekte „vandaer noordtwaert tot anden zeedyck", pachter Kornelis Rycquaerts, 5 sch. 6 gr.²¹⁸.

In 1591-92, f° 2ro, noteert de ontvanger : „angaende van de ettynghe van de Noordtdyck ende Evendyck... insghelycx alsnoch niet verpacht". De oorzaak daarvan lag in de troebelen die toen het Noord- en West-Vrije teisterden. Volgens de rekening 1594-95 pachtte Mahieu Schodet het eerste rek van de Noorddijk, en was sektor nr 2 „alsnoch niet verpacht". De Evendijk was enkele jaren voordien in zes sektoren verdeeld. Nr 5 strekte van Zandschere tot Pompestraat, pachter Pieter Baye, 5 sch. 6 gr.; nr 6 tot de Zeedijk, pachter M. Schodet, 5 sch. gr. De laatstgenoemde baatte heel waarschijnlijk de Pannehofstede uit. We leren twee Heistenaren kennen dank zij de karweien die ze uitvoerden : „Adriaen Houcke, waghenaere tot Heyst"; „Jooris Morizeel, zoetelaer tot Heyst"²¹⁹.

¹ KZ, p. 20.

² Zie ook M. Bauwens-Lesenne, Bibliografisch repertorium der oudheidkundige vondsten in Westvlaanderen (vanaf de vroegste tijden tot aan de Noormannen) p. 41.

³ F. van Bellinghen, Middeleeuws aardewerk uit Heist-aan-Zee, R. d. P. 9de jaar (1967) nr 2, p. 37-39.

⁴ Schriftelijke mededeling van Dr. H. Thoen, verbonden aan het Seminarie voor Archeologie, Rijksuniversiteit Gent, 5 feb. 1975.

⁵ Uitkerke, p. 27 en 134.

⁶ Uitkerke, p. 28 en 128.

⁷ KZ, p. 24 en 385.

⁸ M. Guérard, Cart. de l'abbaye de Saint-Bertin, p. 230.

⁹ F. D'Hoop, Cart. S. Bertin Poperinge, p. 69.

¹⁰ KZ, p. 21 en 29.

¹¹ Uitkerke, p. 28.

¹² D. Haigneré, Les chartes de Saint-Bertin, I, 158.

¹³ Johan Ballegeer vertelt de legende in 'Van een wonder-

beeld', gedrukt door Verbeke-Loys, Brugge, in de reeks Zon-
nige Uurtjes.

14 J. De Smet, Kerkelijke gebruiken en toestanden in het
Brugse Vrije 1500-1780, Biekerf, 1960, p. 137-145. Een om-
meegang was een processie ter ere van de patroonheilige of
van een andere heilige die bijzonder vereerd werd. Het jaar-
lijkse kerkwijdingsfeest heette ker(k)mis.

15 RV 3170, Rek. Par. Heist 1683-84.

16 RV 12147, Rek. Kerk Heist 1596-1608, f° 10ro.

17 Thans bewoond door A. Devolder, A. Vannieuwen-
huysse en V. Coornaert. Op de hoeve V. Coornaert stond er
tot vóór ongeveer 60 jaar een grote schapenstal, even ten wes-
ten van de schuur.

18 J. Van der Schaar, Woordenboek van voornamen, p. 33.
Aula-boeken, nr 176 (1964).

19 Wanneer ooit het oude kerkhof van Koudekerke weg-
geruimd wordt, dan kan een ernstig archeologisch onderzoek
nagaan of er nog muurresten van de oudste bidplaats in de
grond steken.

20 Op het uiterste oosteinde van de Tiendeweg (B 346)
werd ca. 25 jaar geleden het huis nr 14 van de Westkapelle-
straat gebouwd.

21 In 1576 behoorden de twee hoeven oost en west van de
kerk van Koudekerke aan dezelfde familie.

22 D. Haigneré, o.c. p. 100.

23 Deze molen wordt voor het eerst vermeld in 1288. Zie
par. 4.

24 Het vissersdorp bevond zich bij het Zuideinde van de
Eeuwfeestlaan, bij de vroegere gemeentegrens tussen Heist en
Knokke. Omstreeks 1965 werd, bij de bouw van het huis nr 60
van de Eeuwfeestlaan, onder het duinenzand een pot uit veer-
tiendeuws grijs aardewerk gevonden. Deze pot bevatte een
hoeveelheid 'zoete' teer, die de vissers vroeger gebruikten
om hun netten tegen het zoutwater te beschermen.

25 KZ, p. 290.

26 Dit sluisje stond ten noordwesten van Uitkerke (Uit-
kerke p. 42).

27 STP, p. 36.

28 Uitkerke, p. 38; STP, p. 108.

29 Uitkerke, p. 38-39.

30 Een dijk werd immers 'gezet' of 'gelegd'. De basis er-
van heette de 'dycsate' of 'stadel'. Lans de binnenzijde van
de zate werd steeds een 'zaetgracht/zeetgracht' gedolven.

31 Van die plaats uit vertrok de Groene Dijk, de zeedijk
van de Vardenaarspolder. Het knooppunt van de twee dijken
vormde een kleine inham.

32 Zoals we zien rekenen de scheidsrechters hier de Pan-
nedijk bij de Evendijk.

33 C. Carton, Soc. d'Em. 1ste reeks, 3de deel, p. 117.

34 C. Carton, o.c. p. 124.

35 KZ, p. 36.

36 ASB, Charter nr 1265. De bedoelde watergang met zijn
dijkjes werd niet aangelegd. Daarom is de Eiesluis gebleven
waar die was.

37 Boeten is een beschadigde dijksektor bijwerken met
aarde en zoden; poten is de buitenhelling met stro beplanten;
'dikene' is een gedeeltelijk vernielde sektor herbouwen.

38 Carton, o.c. p. 121.

39 KOO, SJH, Rek. nr 30, 1306-07, rol.

40 In de 11de eeuw ontstonden Mosselinge, Tarninge en
Scharphout (Uitkerke, p. 21-23), in de 12de eeuw Koudekerke

en Heis, in de 13de eeuw Windgat, Schaarte, Knokke, Vijf-
huizen en Mude (KZ, p. 28, 29 en 35).

41 Zie hst. 2, par. 1.

42 Rek. Eie 1372-73.

43 Na verloop van tijd kon zelfs de plaatselijke bevolking
de plaats Koudekerke niet meer situeren. Koudekerke ging de
weg van de legende op. Men geloofde dat het dorp, evenals
andere kustdorpen langs de Vlaamse kust, door de zee ver-
zwoegen was.

44 Charter, blauw nr 7058.

45 Oudere Heistenaren hebben vóór de laatste wereldoorlog
sporen van huizen gezien op het Heistse strand, dat toen erg
ontzand was. In deze sektor, d.i. ten noorden van de weide
Vivey en van de huidige kerk, bevond zich inderdaad de kern
van het eerste Heis.

46 SJH, Rek. 1322-23, rol.

47 M. Coornaert, De zeevering van de Oudemaarspolder,
R.d.P. 8ste jaar, nr 3, p. 80-81.

48 Elke rekening begon en eindigde op Paasdag.

49 Verwijs-Verdam, VII, 1936, stansoen, oudfrans estançon,
steunpaal; I, 970, bard, berd, plank.

50 Rek. Eie 1357-58, rol.

51 Rek. Eie 1359-60, rol.

52 KZ, p. 163.

53 Dit is de oudste vermelding van de Vierbote van Heis.
Deze vuurtoren stond op de dijk, die na 1302 gelegd was,
tegenover de Gravestraat. De Vierbote van Blankenberge wordt
voor het eerst in 1337 vernoemd (C. Carton, o.c. p. 126).

54 Rek. Eie 1364-65, rol.

55 Rek. Eie 1365-66, rol.

56 Deze waal is de Knibbelswaal.

57 Rek. Eie 1367-68.

58 Rek. Eie 1368-69. M. van Spetelingwerve was sluis-
meester van Eiesluis.

59 Vermoedelijk een oude breuk in de zeedijk tussen het
dorp Heis en de Eiesluis.

60 Rek. Eie 1372-73.

61 Zie ons artikel 'De zeevering van de Oudemaarspolder',
R.d.P. 8ste jaar, nr 3, p. 82-93, waar we handelen over de
zware inspanningen van de gelanden van Eiesluis om hun zee-
dijk te handhaven.

62 Rek. Eie 1375-76, rol.

63 Rek. Eie 1376-77, rol.

64 Rek. Eie 1378-79, rol.

65 Rek. Eie, 1384-85, rol.

66 KZ, p. 37.

67 Rek. Eie 1387-88, rol.

68 Rek. Eie 1389-90.

69 M. Coornaert, De zeevering van de Oudemaarspolder,
R.d.P. 8ste jaar, nr 2, p. 58-64; nr 3, p. 80-91.

70 SJH, Charter nr 909.

71 SJH, Rek. nr 76.

72 KZ, p. 38. Deze duinenrij noemen we de eerste keten
te Heist en te Knokke.

73 Rek. Eie 1396-97.

74 SJH, Rek. nr 79, 1397-98; Rek. Eie 1397-98.

75 SJH, Rek. 80, 1398-99.

76 Rek. Eie 1397-98.

77 Rek. Eie 1398-99, f° 7ro.

78 SBR 1394-95, f° 65ro.

79 Het rapport bedoelt de Reigaarsvliet die ter hoogte van

Vijfhuizen in het Zwin uitmondde.

80 Deze attestatie van de Butspolder is 6 jaar ouder dan degene die we totnogtoe vonden. In feite mat het poldertje ca. 140G (KZ, p. 32).

81 De vermelding 'la wateringhe de Volkaerdsscote' is een 5 jaar oudere attestatie. Het is waar dat 2/5 van de Hoge Polder bij de Keuvel (= Vaucelles) behoorden (KZ, p. 30-31).

82 Uitkerke, p. 21-23 : de zeedijk tussen de Blankenbergse Sluis en Wenduine heette in de 14de eeuw Tarningdijk; de vermelde twee poldertjes lagen buiten de Eerste Evendijk, en zijn korte tijd later verloren gegaan.

83 OPB, Iste reeks, I, Ordonnances de Philippe le Hardi, p. 292-95.

84 KZ, p. 39.

85 KZ, p. 41.

86 Deze nieuwe dijk werd soms de Pastuurdijk geheten. Over een lengte van ca. 500 m is hij nog herkenbaar. Hij vormt te Duinbergen de Duinenslag, die achter de huizen nr 2 tot 18 van de Elizabethlaan ligt. De toren van de kerk van Duinbergen staat op de Pastuurdijk. Tenslotte de huizen nr 2 tot 18 van het Heliospad staan langs de zuidzijde van de vroegere dijk.

87 M. Coornaert, a.c., R.d.P. 8ste jaar nr 4, p. 110.

88 L. Gilliodts, Arch. Stad Brugge, charter nr 908.

89 SJH, Rek. 1417-18, f° 93vo; 1418-19, f° 80vo.

90 Op deze dijk lag tot in 1950 de spoorweg naar Knokke. De aarde van de dijk werd toen gebruikt om de nieuwe spoorwegberm tussen Heist en Duinbergen op te werpen.

91 Zie ook M. Coornaert, De Zeedijk of Graafjansdijk, R.d.P. 11de jaar, nr 2, p. 65; A. Janssens, De Graaf Jansdijk vóór Eiensluis, R.d.P. 10de jaar, nr 4, p. 156; KZ, p. 39-41.

92 SBR 9 februari 1340 - 2 februari 1341, f° 88ro, 92ro, 93ro en 94vo.

93 In 1453 werkte er een kabelmaker te Heis : 'Wouter Sas, cabelmaker van Heys' werd door het stadsbestuur naar Brugge ontboden (SBR 1453-54, f° 47ro).

94 De Heistse schippers konden zeker reeds in 1396 op de Lisseweegse Watergang naar Brugge varen : zie KZ, p. 338.

95 SJH, Rek. nr 146, 1442-43, f° 40vo.

96 SJH, Rek. nr 151, 1447-48, f° 62ro.

97 SBR 1468-69, f° 56ro.

98 Zie par. 8.

99 SJH, A 10, Aanbesteding onderhoud van de Eiesluis (1454).

100 BB, Reg. nr 2, f° 106ro; nr 6, f° 495vo.

101 BB, Reg. nr 2, f° 106vo.

102 BB, Reg. nr 6, f° 516vo.

103 J. Warichez, Etat bénéficial de la Flandre et du Tournais au temps de Philippe le Bon (1455), p. 30. De inkomsten van de Armendis worden niet vermeld. Blijkens SAB, Renteboek Dis Lissewege 1405, p. 64 en 151, bestond de Dis van Heist reeds ca. 1400. Deze instantie trok inkomsten, o.a. uit twee percelen even ten noorden van de Oostmolen : uit het ene perceel „gaet den aermen van Heys 3 vierendeel tarwen”, en uit het andere „gaet den aermen van Heis 1 1/2 vierendeel tarwen”. Gilliodts Inv. Arch. Stad Brugge. Glossarium, 729 : een viertale of vierdedeel = 1/4 van een hoet; een hoet bevatte 1,75 hl.

104 KZ, p. 219.

105 RV 208, Rek. 1472-73, f° 23ro.

106 Hier staan we voor een verkeerde lezing van de oudste spelling van Raverside, nl. 'Wilravens yde'; zie RV 152, Rek.

1415-16, f° 27vo.

107 OPB, Iste reeks, I, p. 567.

108 RV 216, Rek. 1479-1480, f° 24ro.

109 RV 222, Rek. 1484-85, f° 156ro.

110 KZ, p. 221.

111 RV 226, Rek. feb.-sept. 1488, f° 44vo, 45ro en 92vo. KZ, p. 222.

112 RV 227, Rek. 1488-89, f° 121vo.

113 RV 230, 1490-91, f° 28vo - 29vo.

114 RV 231, RV 1491-92, f° 11ro.

115 RV 231, RV 1491-92, f° 22ro.

116 KZ, p. 224.

117 KZ, p. 54.

118 In april 1976 verscheen deel 112 van de Soc. d'Em. (1975). Daarin publiceert R. Degrijse het artikel 'Brugge en de organisatie van het loodswezen van het Zwin op het einde van de 15de eeuw', p. 61-130. Schrijver geeft op p. 110 de tekst van de ordonnantie die we niet konden vinden (KZ, p. 57).

119 KZ, p. 57-66. R. Degrijse, a.c. p. 116-118, meldt de naam van de 60 stuurlieden, die in 1484 beëdigd werden, o.a. 12 'pyloten van der stede van Heys' : Kornelis en Jakob Duvel, Jakob Biddaen, Adriaan Rycx, Jan f. Claeys, Kornelis Gillis, Daniel Boudaen, Pieter Man, Kornelis Sancke, Hugheman f. Jans, Jan Beele en Adriaan Balline.

120 KZ p. 68.

121 KZ, p. 78.

122 Zie hst. 2, par. 11.

123 RV 243, Rek. 1503-04, f° 94ro. Zie ook hst. 2, par. 12.

124 RV 245, Rek. 1505-06, f° 48vo.

125 Zie par. 3.

126 SBR 1511-12, f° 86ro.

127 RV16602, Ferieboek 1510-20, f° 295vo.

128 KZ, p. 79.

129 RV 256, Rek. 1516-17, f° 31ro.

130 KZ, p. 79.

131 „Den nieuwen leghere vanden landen ende erfvelycke renten, toebehoorende der kercke van Coudekercke gheseyt Heyst”, werd opgesteld door landmeter Frederik f. Klaas Tant (KF Heist 66). Het dokument betekende een vernieuwing van de vroegere ligger uit 1486, die zelf op een ouder register steunde. F. Tant registreerde dus heelwat zaken, die reeds uit het midden van de 15de eeuw stamden.

132 Ook te Blankenberge en Wenduine woonden piloten met de familienaam Hugheman.

133 KF Heist, 66, f° 64ro - 74 ro; 106ro - 110ro. RH 13712, RBB mei 1511-12, f° 5vo, vermeldt een incident te Heist. Rogier f. Matthys de Muelnare werd door de Baljuw gedagvaard, „a cause que de nuyt il avoit commis grand force et rudesse sur la maison et personne de Katherine Zwerds, demourante en la paroisse de Heys, et aussi davoit navré Jehan de Visch”. Op verzoek van Heistse notabelen kwam hij er vanaf met een boete van 40 pd. par. „veu sa povreté, et qu'il est pillerin de saint Remi”. Zie ook par. 11.

134 RAG, Arch. St.-Baafs, R 216, Rek. „vander rente die men heet de roompotscult” (1428).

135 J. Warichez, Etat bénéficial de la Flandre et du Tournais au temps de Philippe le Bon (1455) p. 30.

136 SBR 1502-03, f° 97vo. KZ, p. 72.

137 Een ingevoegde nota meldt op 94ro : „Joos de Wale, prochiepape 1535”.

- 138 KF Heist 66, f° 32ro, 93vo en 109vo.
 139 idem, f° 9ro.
 140 KZ, p. 405.
 141 Voorafgaande aankondiging in de kerk.
 142 Verwijs-Verdam, VI, 743, provende, provene, prove, betekent voedsel, onderhoud; verder uitdeling van spijs en drank.
 143 Verwijs-Verdam, VII, 87, sacreren, „de onbloedige offerande der Mis opdragen”.
 144 'In villa' en 'in pago' betekenen hier blijkbaar respectievelijk: in de bewoonde kom; buiten de dorpskom, op de buiten.
 145 NK 373, f° 76ro.
 146 Verwijs-Verdam, huede, hoede = klein vrachtschip.
 147 KZ, p. 401, vloedmark = vloedlijn.
 148 RV 262, Rek. 1522-23, f° 107ro en 107vo.
 149 RV 274, Rek. 1534-35, f° 41vo; RV 275, Rek. 1535-36, f° 128ro.
 150 RH 13715, RBB, mei 1538 - mei 1539, f° 4ro.
 151 KF Heist 66, f° 19ro.
 152 RH 13716, RBB, mei 1544 - mei 1545, f° 4ro.
 153 Zie het verbod om te 'verzeylen' in hst. 2, par. 11, art. 3. Omwille van het vissersreglement begaven schepenen van het Vrije zich op 7 september 1563 naar Heist, en hebben daar in het bijzijn van de pastoor en de kerkmeesters „ghezocht ende ghelicht alzulcke ordonnancie, als int secreet waeren rustende, nopende t verzeylen vanden visschers, ende andere der visscherie annegaende” (RV 363, Rek. 1563-64, f° 60vo). Dit waardevol dokument aangaande de vissersnering in het Vrije is, ongetwijfeld enkele jaren later, samen met het kerkarchief verloren gegaan.
 154 RV 286, Rek. 1546-47, f° 148vo.
 155 RV 287, Rek. 1547-48, f° 152ro. KZ, p. 225.
 156 RV 287, Rek. 1547-48, f° 150ro.
 157 SBR 1547-48, f° 98ro.
 158 RM 13717, RBB 1551-52, f° 6vo, vermeldt, „Gheleyn Roegiers, monnier de Heyst, a cause que son poix navait esté marqué de la marque de ladicté année”. We weten niet of Gislein Roegiers de Noord- of de Oostmolen uitbaatte.
 159 RV 311, Rek. 1571-72, f° 56ro.
 160 KZ, p. 227.
 161 RV 311, f° 57ro.
 162 RV 312, Rek. 1572-73, f° 43ro en 43vo.
 163 KZ, p. 228-229.
 164 RV 314, Rek. 1574-75, f° 53vo.
 165 KZ, p. 230.
 166 RV 25, f° 322ro. Een herberg in de Braambergstraat te Brugge.
 167 RV 315, Rek. 1575-76, f° 26ro. Zie hst. 5, par. 12: het waakhuis ten noorden van Lissewege.
 168 M. Coornaert, R.d.P. 8ste jaar, p. 15, De ommeloper, het middeleeuwse kadasterboek, p. 23. Volgens een van de kopieën, nl. RAB, Aanw. 3650, was F. v. Marissien vóór Pasen van 1583 klaar met zijn landboek.
 169 Uitkerke, p. 94.
 170 NK 279, Rek. Tiende Ambacht Lissewege 1576-77, f° 23ro: de ontvanger vergoedde 18 sch. gr. aan pastoor Frederik Sciltenepe, „pour le louage dune maisonnette, du moys de may jusques au Noel 76, a cause que son presbitere a estee bruslee de ceulx de Flessinghe”.
 171 RV 15981, „Ommelopere van der waterynghe van Reygarsvliet, nieuwe vermeten van sticke te sticke, ende oock nieuwe verhoofd by Gillis van Zwevezele, ende was begonnen naer Paesschen 1567 ende vulhent int iaer 1577”.
 172 Zie par. 14.
 173 NK 279, Rek. idem 1576-77, f° 23ro.
 174 RV 12147, Rek. Kerk Heist 1582-83, f° 22vo.
 175 H. Q. Janssen, Knokke, Bijdrage tot de Oudheidkunde en Geschiedenis, inzonderheid van Zeeuws-Vlaanderen, 2de deel, p. 20.
 176 F. Fauckel was in de kalvinistische periode ook kerkontvanger te Knokke. Zie KZ, p. 296.
 177 RV 12147, Rek. Kerk Heist 1582-83, f° 24vo, 22ro, 15vo.
 178 BB, V, deel 1, f° 188vo (1642). Zie ook hst. 3, par. 6.
 179 R. Degryse, Ostendiana 1971, p. 145.
 180 RV 154, Rek. 1417-18, f° 62ro.
 181 E. Vlietinck, Het Oude Oostende, p. 145.
 182 KZ, p. 233-234.
 183 RV 27, Rez. 1589-98, f° 140ro.
 184 KZ, p. 235.
 185 RV 333, Rek. 1593-94, f° 31ro.
 186 Waarschijnlijk = hoos-hout. Zie L. Gilliodts, Inv. Arch. Brugge, Glossarium, p. 340, hoos = bekleding van de top van een schaliedak.
 187 Chemise = bekleding.
 188 Verwijs-Verdam VII, 1237, slaper, „de uitstekende balk waarop het span van het dak rust”.
 189 Debo, p. 272, euzie, ozie, „het onderste deel van een strooien of pannen dak, 't welk over den muur hangt, en het regenwater voorwaart, van den muur weg, afwerpt”.
 190 Verwijs-Verdam VI, 1057, rasteel = ruif.
 191 Bandroede is een roede om het dakstro vast te houden.
 192 SAB, port, herstelwerken forten rond Brugge, 1550-1599.
 193 RV 340, Rek. 1600-1601, f° 27ro.
 194 NK 279, Rek. idem 1600-1601, f° 13ro.
 195 Zie par. 7.
 196 SBR 1404-05, f° 89vo.
 197 SBR 1421-22, f° 75ro.
 198 Rek. Eie 1442-43, f° 9ro en 26vo.
 199 RV 249, Rek. 1509-10, f° 25ro en 25vo.
 200 RV 249, f° 43vo.
 201 RV 251, Rek. 1511-12, f° 19ro en 20vo.
 202 RV 253, Rek. 1513-14, f° 15ro en 28ro.
 203 RV 254, Rek. 1514-15, f° 19ro.
 204 RV 256, Rek. 1516-17, f° 21ro.
 205 RV 257, Rek. 1517-18, f° 19vo.
 206 RV 257, f° 30ro, 30vo en 31vo.
 207 RV 261, Rek. 1521-22, f° 18ro.
 208 RV 270, Rek. 1530-31, f° 39ro en 65ro.
 209 SBR 1530-31, f° 87vo.
 210 RV 272, Rek. 1532-33, f° 38ro.
 211 RV 310, Rek. 1570-71, f° 56vo.
 212 RV 310, f° 30vo.
 213 Verwijs-Verdam, ettinge, recht om te etten, d.i. afgrazen.
 214 Rek. Eie 1573-74, f° 1vo.
 215 Rek. Eie 1574-75, f° 16ro, 16vo en 5vo.
 216 Rek. Eie 1575-76, f° 22ro en 22vo.
 217 Rek. Eie 1574-75, f° 2vo.
 218 Rek. Eie 1575-76, f° 3ro - 4ro.
 219 Rek. Eie 1594-95, f° 1vo, 2ro en 15ro. Verschuereens MW, zoetelen, spijs en drank in een leger verkopen; zoetelaar, marketenter.